

TÁLLYA MEZŐVÁROS LEVÉLTÁRA

Tanulmányomban Tállya mezővárosi kori írásait¹ és ezek alapján a város hivatalsszervezetét és ügyvitelét ismertetem, és így tanulmányom lényegében csak az 1810. évi tűzvéstől 1848-ig terjedő korszakot öleli fel. A hegyaljai Tállya valaha Rákóczi-birtok, majd a XVIII. sz. elején Trauthson hg. kapja, e század végén kamarai, és a XIX. sz. első éveitől Bretzenheim tulajdon,² de más földesuraknak is voltak itt kisebb, elsősorban szőlőbirtokai.³ 1848 előtt a Hegyalja egyik legtekintélyesebb helysége. Lakosság száma (5372), a XIX. sz. első felében a megyeszékhely Sátoraljaújhely mögött a legmagasabb e területen.⁴ Fejlődését kedvező fekvésének, és főleg szőlőtermelésének köszönhette. Tállyán vált szét a Kassa—Tokaj—erdélyi postaút a Kassa—Eger—Pestitől.⁵ Szőlőterülete a legnagyobb a Hegyalján.⁶ A város korszakunkban a régéci uradalom vezetőségének, a hegyaljai járás főszolgabírájának és

¹ Mezőváros a feudális kor egyik községformája. Az 1848:XXIV. tc. már nem ismeri, habár a mindennapos szóhasználatban még jóval 48 után is emlegetik. (Vö. *Kérészy*: Községi közigazgatásunk alaptörvényének /1871:XVIII. tc./ előzményei. Illés-Emlékkönyv, Bp, 1942. 249—50, 263.) A mezővárosok életére 1848-ig a földesúri hatalom nyomta rá a bélyegét, még az 1836:XX. tc. 4. §-ában megkülönböztetett rendezett ítélőtanácsú városéra, miként Tállya is. Ezt hangsúlyoznunk kell Kérészyvel (im. 249.) szemben, aki szerint ezek ki voltak véve a földesúri hatóság alól. 1848-ban nemcsak a földesúri hatalomtól szabadul meg a város, hanem hivatalsszervezete is átalakul, és hatásköre bővül. Így 1848 fontos állomása községi fejlődésünknek. (*Kring*: A községi közigazgatás történetéhez. Szentpétery-Emlékkönyv. 1938. 232. o. — ő azonban Tóváros igazgatásának ismertetésénél 1849-ig jut el. 233, 235, 15. j.) Levéltári rendezésnél is határkőnek fogadhatjuk el 1848-at. (l. cikkemet: A mezővárosi levéltárak rendezéséhez. Levéltári Híradó, 1955. 1—2. sz. 173—5.)

² A község történetét nem írták meg, csak egyházaíét. (*Czékus*: A tállyai evangélikus egyház története. Kassa 1894 és *Hézszer E.*: A tállyai ev. reform. egyház története, Bp. 1900.) A Borovszky szerkesztette *Magyarország Vármegyei és Városai*, továbbá a *Vármegyei Szociográfiák* (Bp, 1940.) Zemplén vármegyei kötetei tartalmaznak összefüggő szöveget városunkról. Történeti folyóiratokban, különösen az »*Adalékok Zemplén Vármegye Történetéhez*«-ben (AZT) is találunk gazdag anyagot.

³ L. erre pl. AZT. 1900. 101.

⁴ *Fényes Elek*: Magyarországban s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapota... (Pest, 1837.) III. 403.

⁵ AZT. 1906. 192. 1909. 352.

⁶ *Tokaj-Hegyaljai Album* (Pest, 1867.) 38. o. (1403. hold.) A többi hegyaljai helység adatai ugyanott 30—54. o. A szőlőtermés válsága már a XVII. sz. végén megkezdődött a Hegyalján. A termelési, és főleg értékesítési problémákkal a városi, hegyaljai, megyei gyűlések állandóan foglalkoznak. Időleges javulások ugyan voltak közben. A filoxeravész adta meg a hegyaljai városoknak végül a kegyelemdőfést. Tállyánál súlyosbította a helyzetet, hogy későn kapott vasutat, és akkor is vicinális vonalat, így az átmenő utak jelentősége esett. A város ezért visszafejlődött: az 1940-es években már csak 3557 lakosa volt. (*Magyarország Helységnevtára*, 1941. 325.)

Zemplén vármegye hatóságának, továbbá — bizonyos értelemben — a hegyaljai városok gyűléseinek volt alárendelve. A szőlőtermelés problémái egymásra utalták a borvidék helységeit. Már a XVII. sz. elejétől összegyűlnek időnként követeik és közös határozatokat hoznak. Noha csírái megvannak, nem alakult ki sem közös végrehajtószerv, sem közös ítélőszék. Ezeket valószínűleg a földesúr akadályozta meg. A XIX. században e gyűlések csak a szőlőtermelés és értékesítés kérdésével foglalkoznak. Általában a központi fekvésű Liszlán gyűltek össze. E gyűlésekre vonatkozólag az utolsó adat 1866 elejétől maradt ránk.⁷

A város levéltára összefüggően csak az 1800-as évek elejétől maradt fenn. Nem térhetek itt ki a város régebbi hivatalszervezetére, hiszen célom a levéltár fennmaradt anyagának ismertetése. A XVIII. sz. végén Tállyán két előjáróságot találunk: a városi nemesek közvetlenül a főszolgabíró alá tartozó szervét: a hadnagyszéket, és a nem nemesek hatóságát: a földesúrtól függő városi tanácsot. A XIX. sz. elején a város egész lakosságát érintő ügyeket az inspektorális közgyűlés intézte. Ez választotta és számoltatta el a Tállya tulajdonát képező erdők inspektorait, továbbá az erdei és mezei kerülőket és a hegybírákat. Foglalkozott egyéb közérdekű ügyekkel is: földesúri túlkapások, tűzkár elleni védekezés stb. A közgyűlésen a nemesek és polgárok közösen tárgyalnak és választják közös tisztviselőiket. A húszas évekig a járási főszolgabíró, vagy a nemesek hadnagya a gyűlés elnöke. Utána azonban néhány évig a gyűlésnek külön prezése és viceprezese van,⁸ akiket évente választanak a városi »birtokos urak« közül.⁹ A gyűléseken a nemesség befolyása érvényesült. Kiténik ez a felvett jegyzőkönyvekből is: a jelenvoltak névsorában a birtokos nemesek, a nemesek főhadnagya, és az egyéb nemesek neveinek felsorolása után tüntetik fel a városi főbíró és szenátorokat. Később leggyakrabban a nemesek főhadnagya elnököl. A gyűlés két inspektort választ: egy nemest (valószínűleg a hadnagyszék) négy jelöltje közül, és egy adófizetőt jelölés nélkül közfelkiáltással.¹¹ Hegybírónak három-három nemest és adófizetőt választanak.¹² A gyűlés teljes jegyzőkönyvét a város, és határozatait a hadnagyszék jegyzőkönyveibe vezették be. A jegyzőkönyvet közösen állította össze a város és a hadnagyszék jegyzői kara. A gyűlés kiadványait — gyér adataink szerint — a hadnagy és a főbíró írták alá, mert ők együtt képviselik a város »communitását«.¹³

A nemesi előjogok megszűntével a inspektorális közgyűlés elvesztette értelmét, megszűnt, hatáskörét a város képviselőtestületi közgyűlése, illetve a tanács vette át.

⁷ Erről nem beszélhetünk itt részletesebben. Tállya régi szőlőjogstatutumát kiadta *Vongrey Gusztáv*: A tállyai törvények, Új Magyar Museum, II. k. 138—147. 1641-ben a hegyaljai városok és falvak Mádron hoznak statutumokat. (AZT. 1915. 155. skk. 266. skk. 336. skk. 1916. 52—5.) 1719-ből Sárospatakon maradt fenn a hegyaljai városok szokásjog gyűjteménye (közigazgatási, büntető és perjog, magánjog) (kiadva folytatásokban: AZT. 1896—97.) Erdemes lenne jogtörténeti szempontból foglalkozni a hegyaljai joggal. Az 1866-os adat: Miskolci Állami Levéltár, Tállya v. levéltára (továbbiakban T.) Jegyzőkönyvek. 5. k. 1866. VI. 2. képviselőtestületi gyűlés 2. pont.

⁸ T. Jegyzőkönyvi iratok (Jzk. i.) 1819. 18. f. 772. 1825. 44. f. 722/377. sz.

⁹ Uo. 1825. 44. f. 685/362.

¹⁰ Birtokos és armalista-nemesek megkülönböztetésére l. *Majlát—Márkus*: Nagy-körös beilleszkedése a magyar rendi társadalomba a XVIII. században. Századok. 1943. 340, 347.

¹¹ T. Jzk. i. 1825. 44. f. 686/363.

¹² Uo. 1824. 40. f. 517.

¹³ Uo. 1819. 18. f. 772.

A nem nemesek előljárósága a tanács volt. A tanács intézett, vagy kezdett meg (pl. perek esetén) minden ügyet ülésben, vagy kiküldött személyek (bizottságok) útján, inspektorális gyűlésre tartozó ügyek kivételével. Működésének ismertetése előtt szólnunk kell a városi tisztikarról.

A város élén a főbíró állott. Az Építő Széken választották, amelyen az uradalom fiskálisa, (olykor tisztartója) elnökölt. Részt vett rajta az egész lakosság, de a tisztújításon kívül az Építő Szék határozatokat nem hozott. A választás az uradalom több — általában három — jelöltje közül történt.¹⁴

A főbíró felelősséggel tartozott, de úgy látszik, csak az uradalommal szemben, amely fel is függeszthette. Hatásköre: a tanács elnöke; egy 1791-es instrukció szerint¹⁵ 12 rft. értékhatár alatt ítékezhet, ítélete ellen a tanácshoz lehet fellebbezni extra dominum; végrehajtja és végrehajtatja a felsőbb rendeleteket; ellenőrzi a tűzrendészetet; foglалásokat hajthat végre bizonyos értékhatárig; végrendelethez, adásvételhez, becsléshez kiszállhat; a várost képviseli; aláírja a város kiadványait; az 1838. XX. tc. 4. §-a értelmében a szóbeli perek bíróságának elnöke. Működéséért fizetést, bizonyos eljárásai után diurnumot kap. Mentés a közterhek alól.

Az írásbeli ügyvitelt a jegyzők látták el. Az Építő Széken választották őket, a tanács jelölése alapján. A földesúri megbízottnak csak megerősítési joga volt. A főjegyző (hites első nótárius) rendszeren évtizedekig viselte hivatalát, mindazonáltal minden tisztújítás idején a tanácsülésben erősítették meg állásában, míg az Építő Szék új főjegyzőt választott. Hatáskörét az említett instrukciókból, az esküformulákból, és az iratokból ismerhetjük meg. Legfontosabb teendője a jegyzőkönyvek vezetése és mutatókkal ellátása. Előadója a tanácsüléseknek, ő szerkeszti és foglalja írásba az ítéleteket, községi határozatokat, örök, becs, osztály és végrendeletleveleket, pénzkitalásokat; felülvizsgálja a számadásokat; vezeti a bevételi-kiadási naplót; ügyel a felsőbbrendelei végrehajtására. A városi levelestár (archivum) kezelése is az ő feladata: köteles rendezni, gyarapítani, adatai alapján a várost, (és a tanács tudtával az egyes polgárokat) segíteni. Működése fejében fizetés járt neki. Magánmunkálatokat is végezhetett, amelynek díját az instrukció is meghatározta.¹⁶

Többnyire volt mellette egy vagy több rendes vagy tiszteletbeli aljegyző. Mivel kevés fizetést kaptak, 1808-ban le akart mondani az aljegyző. Ekkor a fizetését szabad kvártállal egészítették ki. Ők is végezhetek magánmunkálatokat, ezért küzdöttek a zugírások ellen.¹⁷ A honorárius (tiszteletbeli) aljegyzők fizetés helyett csak a magánmunkálatokért a felektől járó taksát, és kiküldetések esetén diurnumot kaptak. Többnyire a tanács jelölése alapján az Építő Széken választották őket, azonban egy adat szerint a főszolgabíró is nevezett ki tb. aljegyzőt.¹⁸

Noha befolyásban a főbíró után következett,¹⁹ a nótárius csak előadója és jegyzője a tanácsnak, hivatalosan az exactor az első a bíró után. A tanács három jelöltje közül választotta az Építő Szék. Olykor ketten szerepelnek egyszerre. Feladata az

¹⁴ u. o. passim.

¹⁵ T. a regéci kamarai uradalom ügyvédőjének 1792. XII. 26-án kelt instrukciója Tállya és Szántó városok részére.

¹⁶ Eskümintája: T. 1819. 25. f. 1169. 1822. 29. f. 64. L: még Kérészy i. m. 258, Kring i. m. 245.

¹⁷ T. Jzk-ek, I. k. 10/1808, 73/1809. sz.

¹⁸ 1831. VI. 8-án nevezte ki Nemes Mráz Antalt honorarius vicensótáriusnak Tállyára. T. Jzk-i. 1831. 66. f. 121.

¹⁹ v. ö. Kring, i. m. 238—9. o.

adószedés, és a kiadások elszámolása volt. Ő a pénztárnok. Az Építő Szék választotta a tanács jelöltjei közül a városgazdát (comissarius) is. Ő intézte a városnak, mint földbirtokosnak ügyeit. Tehát a város telke, rétje (kivéve azokat, amelyek a nemesekkel közösek lévén, az inspektorra tartoztak) kezelője volt. Ő gondoskodott a város lo-vairól, és az előfogatokról. Az exactor és a comissarius fizetésben részesültek.

A városi tanács tagjai rajtuk kívül a senatorok (tanácsbeli, tanácsnok). Általában 12 rendes tanácsbeli volt, azonban olykor 14 is szerepelt. Az Építő Széken választották őket. Noha a jegyzőkönyvekből nem derül ki, hogy valaki is jelölte volna őket és úgy tűnik fel, mintha közfelkiáltással választotta volna a lakosság, valószínűleg — akár az exactort, comissariust, honorarius tanácsbelit — a lelépő tanács jelölte ki az új tanácsot. A tanácstagok, az adóösszeírásokból kitűnően, a szőlősgazdákból kerültek ki, és a negyvenes évektől a városi nemesség ugyanezen réteghez tartozó tagjaival is kibővültek. Így a város vezetése egy szűk réteg vezetése alatt állott. Jellemző pl. hogy 1832-ben Farkas Sámuel főbíró-sága idején a Farkas családnak rajta kívül még két tagja ült a tanácsban. Néha »becsületbeli« honorárius tanácsnokot is választanak, a tanács jelölésére. Fizetést egy tanácsbeli sem kapott. A tényleges tanácsbeliek ősidők óta mentesek voltak a közterhek alól. Ezt a kiváltságukat a nép nyomására 1824-ben egy tanácsi határozat megszüntette, helyette napi 1 forintos diurnumot szavaztak meg a beszállásolások idejére.²⁰ Az ítélőszék tagjai is a tanácsbeliek voltak. A tanács saját kebeléből választotta meg a kisebb tisztségek viselőit. Ezek a következők:

Két-két tanácsnok borbíró volt, évente választotta a tanács őket. A számvévőszék tagjai is tanácsbeliek voltak, elnöke szintén, jegyzője pedig az egyik jegyző.

A vásári bíróságokat az 1836: XVIII. tc. szabályozta. Elnöke és négy tagja tanácsbeli volt, az egyik nótárius a jegyzője. Minden hónapban 3—3 tanácsbeli sorban viselte a húslátói tisztef. A sorrendet választás döntötte el.

Területileg a város 10 tizedre volt osztva, élükön választott tizedesek állottak. Minden tizedre egy-egy senator ügyelt fel.

A közgyámi teendőt is egy tanácsnok látta el. 1823-ban még a tanács választotta, de bemutatták a földesúrnak, azonban 1848. III. 26-án (!) a tanács jelölt 4 egyént e tisztre a földesúrnak kinevezés végett.²¹ A változott viszonyok miatt már nem nevezték ki. Az állást a rendezett tanács 1848. IX. 19-i ülésében töltötte be egy tanácsbelivel. Állása, úgy látszik, szemben a többi tisztségviselővel, élethosszig szólt.

Végrendelethez, becsléshez, osztályhoz mint hites személyeknek mindig két szenátornak kellett kiszállni egy jegyzővel. Már 1654-ben »két fő Tanácsok« végzik el a becslést »hitek« szerint.²² A levéltárnokról l. alább.

A főbíró, exactor, városgazda, tanácsnokok, és tágabb értelemben a jegyzők alkották a város magistratusát, előljáróságát. A magistratusnak, mint kollektív szervnek hatásköre sokrétű volt. Közigazgatás terén: választotta, vagy jelölte a tisztségviselőket; kirendelte tagjait a lakosság magánügyleteihez (becslés, osztály, stb.); felsőbb szervek utasításait végrehajtotta, rendeleteiket kihirdette; felsőbb bírói fórumok (úri-szék, főszolgabíró, vármegye, kerületi tábla) részére becsléseket, foglalásokat végzett; foglalkozott a lakosság panaszai-val; megtárgyalta a város fejlődésére és hasznára vezető teendőket. (pl. szőlőtermelés és értékesítés, vagy az uradalom elleni pereskedés stb.)

²⁰ T. Jzk. i. 1824. 40. f. 571.

²¹ Uo. 1823. 33. f. 268. sz. Jzk-ek. 3. k. 1848:16. sz. L. még Kérészy i. m. 260.

²² AZT. 1913. 320.

Gazdasági téren: az adóigazgatással összefüggő ügyekkel foglalkozott. A magistratus állította össze az adókimutatást, amit az exactornak szem előtt kellett tartani. Jóvá hagyta végső fokon a számvevőszék által átvizsgált számadásokat, intézte a város gazdasági életével összefüggő összes ügyeket (pl. a rátkai kőbánya bérlete).

Törvénykezés terén: egyrészt felsőbb bíróságok megbízásából vizsgálatokat, tanúvallatásokat foganatosított, másrészt ítélkezett. Az instrukció szerint a főbíró bíróságától 12 ftnál alacsonyabb értékű ügyekben fellebbezési fórum volt, 12 ft-tól pedig első folyamodású bíróság. 24 ft értékig csak extra domínium lehetett fellebbezni az úriszékhez, míg fölötté intra domínium. Bűnügyekben a »criminale capitale delictum« kivételével minden ügyben ítélkezhettek, míg főbenjáró ügyben csak a benevolum exament vehették fel, és az ügyet a jus gladii-val rendelkező úriszék elé kellett bocsátani.

A földesúr állandóan igyekezett ezeket a jogokat nyírbálni. Így elvette a város telkeit allodiatura számára, és helyette értéktelent adott, bele akart avatkozni a tanácsnokok választásába. Így a tanács jegyzőkönyveiben gyakran találjuk nyomát az uraság eljárása elleni tiltakozásnak.

Az 1836: XX tc. értelmében Tállyán is megalakult a szóbeli perek bírósága.

Ügyvitel. Minden beérkezett irat a jegyzőhöz került, aki többnyire rájegyezte: »perceptae die...« és a keltet. (később: »Kézhez jött...«) Majd bemutatta a tanácsülésen, és ekkor ezt feltüntette: »bemutatattott«... és napi keltet és rávezette a jegyzőkönyvi számot. Ha a tanács határozatot hozott, ezt vagy külön lapra, vagy az irat hátlapjára (indorsata) vezették rá. — A kiadványt többnyire a jegyző is aláírta: »kiadta... város hites első nótáriusa...« Rendszerint fogalmazványt készít először a jegyző.

A tanács előtt tárgyaló ügyeket a jegyzőkönyvbe vezették. A jegyző negyedévenként külön füzetbe vezette be az ülés jegyzőkönyveit, a tanácsülések sorrendjében. Ha időközben inspektorális közgyűlés volt, annak jegyzőkönyvét is folytatólagoosan vezették be. Az egyes tanácsülések jegyzőkönyvei feltüntetik a keltet, az elnök és a jelenvoltak neveit, és a jegyzőket, akik által »tétetnek fel« az ülés határozatai. Ezekután megszámozva következnek a határozatok. Többnyire a jegyzőkönyv bal oszlopa tartalmazza az egyes ügyek tárgyát, míg a jobb a határozatokat. A számozás több éven át halad, csak a harmincas évektől kezdik a számozást évente előlről. Ezek a jegyzőkönyvi füzetek tulajdonképpen fogalmazványok, amelyeket később letisztáztak és mutatókkal láttak el. (A tisztázati példányok 1821—1837-ig hiányoznak.) Kezdetben a közigazgatási, gazdasági és törvénykezési ügyeket ugyanabba a füzetbe vezették be, bár tudjuk, hogy 1823-ban már ezeket az ügyeket külön tárgyalták: szerdán gazdálkodó, szombaton törvénykezési széket tartottak.²³ Egyes ügyeket, noha a tanácsülésen tárgyalták meg, külön jegyzőkönyvbe vezettek be (pl. a protocollum orphanale; a rátkai kőmalom bérletével foglalkozó ügyek jegyzőkönyve). 1836-ban a rendezett tanácsról szóló törvények után (XVIII, XX. tc.) külön választották a közigazgatási, gazdasági és törvénykezési jegyzőkönyveket. A széjjelválasztás azonban nem következtes. Olykor a fogalmazvány egyben van, a tisztázat külön, máskor az egyes ügyek keverednek.

Az adószedéshez szüksége volt az exactornak az adózók összeírására. Rendszeresen évente külön jegyzékben szerepelnek a gazdák és a házatlanok. A jegyzékek megadják a személyek számát, házzal bírnak-e, szarvasmarháik és lovaik számát, a telek nagyságát, a ház minőségét, föld, rét, szőlő nagyságát, a mesterséget és kereskedést. Ennél megkülönböztetik a boltban vagy piacon történő árusítást. Az adófizetéseket en-

²³ T. Jzk. i. 1823. 34. f. 311. Tóvároson pénteken ítélkeztek. Kring, i. m. 240. o.

nek megfelelő diariumokba jegyezték fel. Az adójövedelemről és az ebből történt kiadásokról számadást nyújtott be az exactor, amelynek az összeírások és naplók, továbbá a kifizetéseket elrendelő levelek és a nyugták voltak a mellékletei. Miután a számvevőszék ellenőrizte, annak megjegyzéseivel együtt a tanácsülés elé került, és így a jegyzőkönyvi iratok részét alkotja. Ugyanez vonatkozik a városgazda, borbíró stb. számadásaira is. Kivételek az erdőinspektori számadások, amelyeket egyedül a közgyűlés vizsgált.

A felsőbb helyekről érkezett körrendeleteket teljes szövegben bevezették a curensenek protocollumába (futó levelek jegyzőkönyve). Sok esetben a tanácsi jegyzőkönyvbe is bekerültek. A tanács küldte ki az egyes polgárok vagy hatóságok kérésére tagjait, miként láttuk, becslések, foglalások foganatosítására, végrendeletek stb. írásbafoglalására. Ezen kiküldöttek működéséről a jegyző külön jegyzőkönyveket vezetett. Így maradt ránk becslési, adásvételi, árverési, végrehajtási, jegyzőkönyv. Külön kezelték még az örök, osztály, kötelező leveleket, és végrendeleteket, annak ellenére, hogy a kiküldetés mindig a tanácsból történt. Az ügyintézés pongyolaságát mutatja, hogy a kiküldetés tényét a tanácsi jegyzőkönyvbe nem vezették be mindig.

A tanács bizottságainak tekinthető számvevőszék, vásárbírószág, húslátók működéséről szintén jegyzőkönyvet vezettek.

Levéltár. A város iratait gondosan őrizte, az archivum, »levelestár« a mezőváros legféltettebb kincse. A Tályát elpusztító 1810. IX. 7-i borzalmas tűzvészben a levéltár is leégett. A tűz utáni első tanácsülés első pontja foglalkozott a levéltár pusztulásával. Elmondja, hogy egy szekerderéknyi irat pusztult el, és ezeket ismerteti.²⁴

A levéltár gondviselője a város első nótáriusa volt. Ez a feladata eskümintájából is kitűnik. Rendben kellett tartania, a város hasznát elősegítő iratokkal bővítenie stb. Az 1829. I. 3-i tanácsülésen előtérbe került a levéltári kérdés. Egy tanácsbeli archivariusnak választottak. Utasítása értelmében a belső archivum egyik kulcsa nála, másik a főjegyzőnél volt, míg a külső ajtó kulcsa a főbírónál. Feladata a levéltár bővítése volt. Szabályozták a másolatok kiállítási díját is. Az iratokat ellenben a két aljegyzőnek kellett regisztrálni.²⁵ A levéltáros működésére több adatunk nincs. A levéltár történetében fontos dátum 1835. XI. 16. Ekkor készítette el Bernáth Antal városi jegyző a levéltár első ránkmaradt lajstromát, amelyből megismerjük a levéltár akkori rendjét. A lajstrom nem egészen következetes, olykor az egyes iratokat is számbaveszi, máskor csak az egyes köteteket és fasciculusokat. Az iratok jegyzőkönyvek, (alatta értendők a jegyzőkönyvi iratok is) borbírószámadások, conscriptiók, diariumok, exactori számadások és gazdaszámadások főcsoportokra, és ezeken belül kisebb alcsoportokra oszlottak.

Az időközben összeomlesztett anyagot 1861 után újra rendezték, és ennek alapján Hoffer János 1869 szeptemberben elkészítette az új leltárt. A levéltár most közigazgatás, adóügy, végrendeletek és osztálylevelek csoportokra lett osztva. Minden csoportról külön időrendi lajstromot fektetett fel Hoffer, amelyek röviden jelzik a sorszámot, tárgyat, keltet. Ez a rendezés (és leltár) az iratanyag rendszerével nem tördött, különböző jellegű iratokat jegyzőkönyveivel együtt, vegyes és nem is mindig pontos időrendi sorozatokba olvasztott. Megtörtént az is, ha volt egy ép jegyzőkönyvi iratfasciculus, akkor az kapta a sorszámot, noha 30—40 iratot tartalmazott, ahol viszont felbomlott a fasciculus, minden irata külön számot kapott.

²⁴ T. Jzk-ek. 2. k. 1—5. o. A tűzről l. még Hézser i. m. 113. skk.

²⁵ T. Jzk. i. 1829. 57. f. 2.

Később újra felbomlott a levéltár rendje, és igen sok irat megsemmisült.²⁶ A Miskolci Állami Levéltár több részletben 1952—53-ban szállította be ömlesztett állapotban. Itt újra rendezték. Ennek a rendezésnek fő szempontja volt az iratok létrejöttének megfelelő, természetes rendszer kidolgozása. Így el kellett vetni a Hoffer-féle mesterséges rendszert, (amelynek színes ironnal feltüntetett jelzeteit az iratokon hamar fel lehet ismerni).

Mint láttuk, az ügyvitel alapja a tanács működése volt. Ezért ennek írásos lecsapódását: a jegyzőkönyveket és a jegyzőkönyvi iratokat kellett a rendezésnél alapul venni. A jegyzőkönyvi iratok a jegyzőkönyvek számsorrendjében haladtak. Egy negyedévi jegyzőkönyvi fogalmazvány-füzet, és a hozzá tartozó iratok tettek egy fasciculust. 1810—14-ig 16 fasciculus volt 1-től kezdő sorszámozással. A számozást 1814-ben újrakezdték, és 1835-ig 1—83 számmal látták el a fasciculusokat. Sajnos nem sikerült minden iratot eredeti helyére visszahelyezni: sok iratról levágták a féltiszta papírt, ahol a jelzet szerepelt. Ezek egy részét tárgyuk alapján ugyan reponálták, azonban az összeset így sem sikerült teljesen. 1836-tól csak nagyon kevés jegyzőkönyvi fogalmazvány maradt. Az el nem helyezhető iratok időrendbe lettek szedve. Ma új kötetekben van 7 csomó eredeti helyén és 3 csomó időrendben. A jegyzőkönyvi iratokhoz tartoztak a különféle számadások is. A jegyzőkönyvi jelzetet is megtaláljuk rajtuk és a jegyzőkönyvi mutatók is vonatkoznak rájuk. Ezek különben sokkal kevesebb károsodást szenvedtek, mint a többiek. Mégsem helyezték vissza a jegyzőkönyvi iratok közé. Külön kezelésüket indokolta nagy terjedelmük, egyszerűbb kutathatóságuk. Már a Bernáth-féle leltár is külön tüntette fel őket. Ezekután helyezték el a tanács bizottságai iratait, és egyéb kisebb sorozatokat. Miként látjuk, ez a rend nagyjából megfelelő, mind az iratok szerves rendjének, mind pedig a Bernáth-féle rendszernek.

A levéltár jelenleg a következő sorozatokból áll:

Jegyzőkönyvek (tanácsi és törvénykezési) 1808-tól. Van kötet, amellyel egybe van kötve a mutatója, de vannak külön mutatók is. Sajnos, mind a jegyzőkönyvek, mind a mutatók között vannak hiányok. A jegyzőkönyvi anyaghoz tartoznak még a jegyzőkönyvi iratok 1810-től. A sorozat végén külön szerepelnek a törvénykezési és gazdasági jegyzőkönyvi iratok.

A jegyzőkönyvi iratokhoz tartoznak, de külön vannak kezelve (l. fenn) a következő számadási iratok:

Exactori számadások 1808-tól, és ennek melléklete: a külön sorban elhelyezett conscriptiók (1808-tól) és diariumok (1790-től) kötetei.

Városgazdai számadások 1791-től.

Gyámi számadások 1811-től.

Vegyes számadások 1802-től. Itt találjuk a borbírák, és kisebb ad hoc számadásokat.

Erdőinspektori számadások 1813-tól. Ezek az inspektorális gyűlés irataihoz tartoznak. Mivel a gyűlés jegyzőkönyvét a tanácsba vezették be, így ezek is a tanácsi iratokhoz kerültek.

A tanácsi állandó és ideiglenes (pl. becslési) bizottságok iratai:

²⁶ A nagy tűzvész ellenére maradt még néhány 1810 előtti irat és könyv, 1723 a legkorábbi. Hiányzik ellenben a Vongrey Gusztáv által 1944-ben még ismert 1555-ös irat. (Vongrey: Urkon pohár, Új Magyar Museum, V. k. 1944. 89—90.) és a Kula Pál által az AZT. 1908. 264. skk. és folytatásokban kiadott kötet. A pusztulás a jegyzőkönyvi iratokból is lemérhető: igen sok számnak nincsen meg az irata. De még így is teljesebb Tállya 1848 előtti, mint utáni anyaga. Modern anyaga nagy része ugyanis elpusztult.

Számvevőszéki jegyzőkönyvek (1812-től), húslátók jegyzőkönyve (1824-től) becslési iratok és jegyzőkönyvek (1772-től), adásvételi jegyzőkönyvek (1807—14) árverési jegyzőkönyvek, (1836-tól), végrehajtási jegyzőkönyv (1843-tól), öröklevelék (1723-tól), végrendeletek (1796-tól), osztálylevelék (1813-tól), kötelező levelek (1814-től).

Egyéb anyag: bevételi és kiadási napló 1819-től. A jegyző ebben összesítette az egyes számadások adatait.

Élelmiszerárak jegyzőkönyve. 1818—20.

Szólópásztorok összeírásai. 1816-tól.

Körrendeletek jegyzőkönyvei. 1810-től.

Találunk a levéltárban nem városi provenienciájú anyagot is: Róczy András városi főjegyző (1809—27) hagyatékát.²⁷ Az iratok 1789—1817 közti időben keletkeztek. Tárgyuk szerint legtöbbje teljesen magánjellegű. Valószínűleg gazdája halála után maradt a levéltárban. Nem lehet teljes anyag, mert utolsó darabja kelte után Róczy még 10 évig élt. Róczynek már apja is jegyző volt, ő maga Eperjesen járt iskolába, és később jegyzői működésével kitűnt kartársai közül. Hivatala első évében rendezte és lajstromozta a teljes levéltárat, de ez sajnos leégett. Az általa sajátkezűen készített mutatók mintaszerűen pontosak. Az ügyvitel is jobb volt alatta, mint utódai alatt, noha rendszerint egyedül intézett el mindent, ritkán volt aljegyzője.

Az iratok közül a város politikai életére szinte csak a jegyzőkönyvek és irataik szolgáltatnak adatokat. Ezek a sorozatok azonkívül még a lakosság társadalmi-gazdasági helyzetére is fényt vetnek. A számadások, becslések, adásvételi, végrehajtási jegyzőkönyvek, végrendeletek stb. is fontosak e tárgyban.

Az iratanyag egészében értékes adatokat nyújt a mezővárosi társadalomfejlődésre, gazdasági viszonyokra, szervezetre, a földesúr, illetve a nemesek és a mezőváros viszonyára. Ezen felül fontos a Hegyalja szőlőtermelésének, politikai, társadalmi, gazdasági problémáinak, partikuláris jogának kutatói számára.

Nem tartozik ugyan a mezőváros levéltárához, mert független volt, mégis szükséges néhány szót írni a hadnagyszékről. Indokolja ezt egyrészt az, hogy területi illetékessége azonos volt a tanácséval, másrészt 1848-ban megszűnván, hatáskörét Tállya rendezett tanácsa vette át, és levéltára is egyesítve lett a tanácséval.²⁸

Tállyán nagyszámú nemes élt²⁹, ezek legnagyobb része csak bocskoros volt. Már a XVIII. sz. elején ismerünk Tállyán juratus ductort, aki valószínűleg a nemesek hadnagya volt, de nem tudjuk, hogy mi volt pontos jogköre.³⁰ Más városokról és községekről is vannak adataink ebből az időből, hogy ahol sok nemes élt, külön előljárójuk van, akit többnyire hadnagnak neveztek.³¹ Azt azonban nem tudjuk, hogy a hadnag

²⁷ *Kubinyi: Magánlevéltárak felderítése Borsod—Abauj—Zemplén megyében. Levéltári Híradó. IV. évf. 1—2. sz. 132.*

²⁸ A hadnagyszék 1848. V. 27-én mondta ki feloszlását. A rendezett tanács 1848. VI. 10-i ülésén határozta el, hogy hiteles lajstrom mellett átveszi a hadnagyszék iratait. (T. Jzk-ek. 3. k. 116.)

²⁹ 1809-ben Zemplén megye 150 nemes férfit ír össze Tállyán. (Zemplén vármegye levéltára. Nemesi összeírások.)

³⁰ 1711:AZT. 1913. 302.

³¹ Sok falu volt az országban, ahol paraszti sorban élő nemesség élt, saját magisztráfusai vezetésével. Az egy helységben, többnyire közbirtokosságban élő nemesek általában szerződéses alapon léptek egymással egységbe. Ezt a jogukat az 1836-os törvények is elismerik, midőn a nemesi községekre is kiterjesztik hatályukat. (I. Ember: Az újkori magyar közigazgatás története, Bp. 1946. 574. Kérészy i. m. 260—1, Alsó László: A nemesi község hatósága és szervezete, Bp. 1928. 6. skk.) Ezeknél a lé-

mellett mikor alakult meg a nemesi előjáróság: a hadnagyszék. Kétségtelen — irataik tanúsága szerint, — hogy a XVIII. sz. végén már megvolt Tállyán.

A hadnagyszéket a mezőváros összes nemeseinek közgyűlésén választották, amelyet tisztújításkor — akár a polgároknál — építő széknek neveztek. Ezen többnyire a járási főszolgabíró elnökölt, a földesúri hatóságnak, vagy a »paraszt tanácsnak« a választásba nem volt beleszólása. Előbbi képviselője, noha szintén nemes volt, legtöbb esetben meg sem jelent. A jelölési jogot a főszolgabíró gyakorolta. Egy főhadnagyot, aki a szék elnöke, 5—12 hitest (később tanácsnokot) és 1—2 jegyzőt választott a közgyűlés. A főszolgabíró tiszteletbeli állásokat adományozhatott. A tisztújítás — akár a vármegyén — úgy látszik 3 évente történt. Volt még 2—3 kishadnagy, akik a későbbi kisbíráknak megfelelő funkciót láttak el.

A főhadnagy, tanácsnokok, jegyzők alkották a hadnagyszéket. Ez, mint nemesi szerv a vármegye alá tartozott, amelynek utasításait a főszolgabíró közvetítette. A mezővárosi tanács több ízben megkísérelte befolyását a nemesekre és szervekre is kiterjeszteni, ami ellen tiltakoztak, és így lényeges eredményt a tanács nem ért el.³²

A hadnagyszék hatásköre közigazgatási téren nagyjából azonos a tanácséval. Írásba foglalta a nemesek magánügyleit, hatóságok részére vizsgálatokat foganatosított (ezek között fontos a nemességi), végrehajtotta és kihirdette a rendeleteket. Gazdasági funkciója nem volt. Bíraskodás terén az 1836:XX. tc. 5. §-a létrehozta itt is a szóbeli perek bíróságát, és ezzel az ítélkezési ügyek rohamosan megsaporodtak.

Ügyvitelük pongyola volt. A jegyzőkönyvek eleinte lényegében csak másolati könyvei a fontosabb beadványoknak és kiadványoknak. Később már jegyzőkönyvjellegűek, és úgy látszik az iratok is a jegyzőkönyvi számokhoz igazodtak, de következetes eljárásról ekkor sem beszélhetünk.

Az iratokat kezdetben a református egyház ládájában őrizték,³³ 1817-ben már saját levéltartó ládát készítettek.³⁴ 1839-ben a jegyző lajstromozza az iratokat³⁵, azonban a lajstrom nem maradt meg.

nyeg az osztatlan birtokközösségen volt, ez hozta létre a községet, amint ezt Alsó és Kérészy kidomborítja. Ők nem veszik ellenben figyelembe azt a tényt, hogy a mezővárosokban élő nemességnek is megvoltak a maguk tisztségei (Ember i. m. 569.). Ez különösen a Hegyalján volt így. (Kubinyi, i. m. 134.) A városi, javarészt armalista, jobbágytelken élő nemesek nem közbirtokossági, hanem érdekvédelmi célból alakították meg községüket: nemesi jogaik védelmére a polgári városvezetéssel szemben. Így volt ez pl. Rozsnyón (*Nyiresi-Tichy* Kálmán: A rozsnyói nemesség testületi szabályai és tagnévsora 1846-ból. Új Magyar Museum, I. k. 1942. 139. o.) és valószínűleg a Hegyalján is. Valószínűleg úgy ment ez végre, hogy a birtokos nemesek kiléptek a városvezetésből, és a gazdagabb, de nem nemes városi vezetőréteg elnyomta a birtoktalan nemességet. Ott viszont, ahol a birtokos nemesség benn maradt a városi tanácsban, mint pl. Miskolcon, noha jóval több nemes élt együtt, mégsem alakult meg a nemesi előjáróság.

³² Pl. T. Hadnagyszéki jzk-ek (H. Jzk.) I. k. 6/1792, 28/1792, 74/1796. stb. A tanácsban ez időben alig találunk nemeset, azonban a harmincas évekre megváltozik a helyzet: nyoma sincs már nemes-paraszti ellentétnek, a hadnagyszék és tanács szinte összeolvad. Pl. a negyvenes években Bunyitay Pál hol a nemesek főhadnagya, hol a város főbírája. Azonban egyre több adatunk van arra, hogy a rendi ellentétek helyett a város gazdag, szőlőgazda rétege (amely a két tanácsban bennül) és a nagytömeg szegény ellentéte éleződik ki.

³³ T. H. Jzk. I. k. 51/1794.

³⁴ Uo. 2. k. 9. o.

³⁵ Uo. 2. k. 123. o.

Két kötet jegyzőkönyv maradt fenn 1792—1847-ig. 1825-ig lényegében csak másolati könyve a körrendeleteknek és a szék kiadványainak. Ez időtől találunk rendes, jegyzőkönyvi jellegű bejegyzéseket, de ezeket is tarkítják a becslésekről kiállított oklevelek. 1836-tól bekerülnek a szóbeli perek jegyzőkönyvei is a kötetbe.

Ezenkívül maradt fenn egy töredék 1844-ből bírósági ülésekről, és egy foglalási jegyzőkönyvtöredék 1844—48-ból.

Iratok csak szórványosan maradtak meg. Jelenleg időrendbe vannak szedve 1816—1848-ig.

A teljes ismertetett iratanyag terjedelme 10 folyóméter.

Az 1848-as törvények alapján Tállya szervezetében is változás történt. A földesúri rendezett tanácsú városból, ténylegesen szabad rendezett tanácsú város lett. A hadnagyszék is megszűnt. A rendezett tanácsú városban új tisztségeket alakítottak: az új tanács élén a főbíró áll, mellette rendőrkapitány, városi ügyész, adószedő, 12 rendes és 5 tb. tanácsnok, egy fő- és egy aljegyző hivatalnokoskodik. Minthogy ez már nem tartozik a földesúri mezőváros iratainak ismertetéséhez, ennek tárgyalásától eltekintek.

Kubinyi András